

Mücahit Gültekin, *Algı Yönetimi ve Manipülasyon: Kanmanın ve Kandırmanın Psikolojisi*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2016, 320 s.

Değerlendiren: Eyüp Al

İnsanlık tarihi için doğru ne kadar geçerli ise yalan da o kadar geçerlidir. Dünya, salt doğruların var olduğu bir yer değil; aynı zamanda yalanın, kandırmanın, manipülasyonun ve benzeri kötülüklerin de yer aldığı bir sahnedir. Kişiler arası ilişkilerden kitlesel boyutlara ve egemen siyasal söylemlere varana dek kanma ve kandırma bu dünya sahnesinde yerini her zaman almıştır ve almaya da devam edecektir. Dünnün ve bugünün dünyasında manipülasyon açısından niteliksel bir farklılık olduğu gibi niceliksel bir farklılık da söz konusudur; algı yönetimi ve manipülasyonla aldatmanın her tarihsel dönemde gerçekleştiği bilinmekle birlikte algı yönetimi ve manipülasyon gibi kavramların tarihsel vakaları açıklamakta anakronik bir tavra neden olacağı da unutulmamalıdır.

Manipülasyonun ve kandırmanın boyutları 21. yüzyılda bireyleri istila eden ve onlara herhangi bir direnme imkânını neredeyse bırakmayan simülatif bir evren yaratmakta; kitle iletişim araçları da bu süreçte en etkin rolünü oynamaktadır.¹

Siyasetçinin ve siyaset yapma pratiğinin yalan üzerine kurulduğu, hem siyasetçiler hem de kitleler tarafından genel olarak kabul edilmektedir. Özellikle Batı siyaset tarihi açısından egemen iktidara ve egemen olmanın kendisine mutlak bir önem atfedilmektedir. İktidarı elde tutmak için de tüm araçların ve yolların mübahlaştırıldığı bir düşünme biçimi hâkimdir (Machiavelli, 2011).²

1 Daha detaylı bilgi için bkz. Baudrillard (2013).

2 Meselenin daha sarıh bir biçimde anlaşılabilmesi için karşılıklı bir analizin yapılması gerekir. Bu bağlamda Machiavelli'den takriben 500 sene önce yaşamış Nizamü'l-Mülk'ün "Siyasetname"sine (2011)

Dünün ve bugünün dünyası birilerinin kendi arzuları doğrultusunda insanları kandırmasının tarihi olduğu kadar iktidarın da -salt siyasal iktidar değil, özellikle bu kitap bağlamında medya endüstrisi de akla getirilmelidir- kitleleri manipüle etmesinin tarihidir. Manipülasyon ve algı yönetimi gibi olguların tarihselliği şüphe götürmez. Ancak modern dünyada kitle iletişim araçlarının varlığı ile farklı bir bağlama ve boyuta taşınmışlardır.

Mücahit Gültekin'in yazdığı "Algı Yönetimi ve Manipülasyon", meseleyi farklı bağlamlarda ele alıp tartışmaktadır. Gültekin, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde Psikolojik Danışma ve Rehberlik ana bilim dalında öğretim üyesidir. Bu kitabından önce yazmış olduğu altı metni daha vardır ve bu metinler genel olarak psikoloji, psikoloji kuramları, şiddet ve kadına şiddet gibi konuları ele almaktadır.

Algı Yönetimi ve Manipülasyon'da özellikle kanma ve kandırma süreçlerinin medyatik, tarihsel ve psikolojik boyutuna eğilmektedir; olguların sadece siyasetin alanı olmadığını, olamayacağını yaptığı çalışma ile ortaya koyarak algı yönetimi ve manipülasyonun kitlesel boyutunun küresel dünyadaki rolünü ve önemini metin boyunca ele almaktadır. Ayrıca odaklandığı nokta ise yalan ve yalanın taraflarıdır yani yalancı ve yalana maruz kalan kişi.

Yazar, metni altı ana bölümde ele almaktadır. Her bir bölüm de kendi içerisinde birçok alt başlığa ayrılmaktadır. Temel bölümler sırası ile şöyledir: Kandırmanın Kuralları, Algı Yönetiminin Anahtar Kavramı: Özgürlük, Bilimle Algı Yönetimi ve Manipülasyon, Mekke-Medine'de Algı Yönetimi ve Manipülasyon, Kandırılmaya Yatkın Kişilik ve Aldatılmanın Psikolojisi ve son olarak Algı Yönetimi ve Manipülasyona Karşı Direnme. Metin boyunca temel kuramsal tartışmalar verilmekle birlikte esas olarak meselenin örnekler üzerinden ele alındığı, ispat edildiği ve çözüm önerilerinin pratik bir gaye güdümlere sunulduğu görülmektedir.

Modern dünyada savaşlar fiziksel olgular olmaktan çıkmaktadır. Ekonomik maliyetler ve enformasyonun hızı açısından verimlilik, savaşın zihinlerde sürdürülmesini doğurmuştur (Gültekin, 2016, s. 11).³ Bir savaş alanı olarak insan zihni, açık seçik bir bombardımana maruz bırakılmakta; kanma ile kandırma bu süreçte modern dünyanın en asli unsurları haline gelmektedir. Bu kitap ise algı yönetimi ve manipülasyon süreçlerini açıklayarak belirli direnme stratejileri önerisinde bulunmaktadır.

bakmak faydalı olacaktır. İslam'ın siyasete yaklaşım biçimi ile Batı'nın değerlendirmesi arasındaki fark rahatlıkla görülebilir.

3 Zihinlerin savaş alanına çevrilmesi ve büyük bir enformasyona maruz bırakılmasıyla ilgili olarak daha detaylı bir bilgi için bkz. Virilio (2003).

Birinci bölümde yazar kandırmanın kurallarını 12 alt başlık halinde tek tek ele almaktadır. Bu alt başlıklardan bazıları şöyledir: amacın gizlenmesi, gerçeğe yaslanmak, etkili bir taşıyıcı bulmak, bütünden koparmak, tekrar, akla değil duygulara hitap etme.

Kandırmanın birinci kuralı olan amacın gizlenmesinde algı yönetmenleri bir meselenin etraflıca ve derinlikli bir biçimde bilinmesini istemez; her türlü sorunun ve özellikle de “Niçin?” sorusunun sorulmasına izin vermezler. Yapılan işin insanların faydasına olduğu konusunda ikna edici bir dil ve tavır takınırlar. Aslında kendilerinin çıkarına olacak adımlar atmaktadırlar ama tüketicilere bunu böyle yansıtmadıkları gibi insanların menfaati adına çalıştıklarını, kârı önemsemediklerini iddia ederler. Gerçek böylece gizlenmekte ve gerçeğe ulaşmanın önünü açabilecek soruların da önü kesilmektedir. Bir başka aldatma kuralı ise bütünden koparmaktır. Bütünden koparmayı yazar şöyle ifade etmektedir: “Bütünden koparılmış bilgi, sadece eksik bilgilenmemiz anlamına gelmez; aynı zamanda düşünce, duygu, davranış ve tutumların yanlış şekillenmesine neden olur.” (Gültekin, 2016, s. 65). Bütünü görmek/görebilmek gün geçtikçe zorlaşmakta ve insanlar mikro dünyalar içerisine hapsedilmektedir; resmin tamamını göremeyenler manipülatörlerin oyununa gelmektedir. Modern dünyanın bu parçalı yapısı dijital çağ ile ve gençlerle de yakından ilgilidir. Bilgideki yüksek artış insanların kontrolünden çıkmakta ve böylece kimse ne olup bittiğini anlayamamaktadır. O yüzden bugün bilgi parçacıklarının sunumu ile gerçeğin büyük bir kısmı gizlenmekte ve bu da algı yönetmenleri ile manipülatörlerin işine gelmektedir. Yazarın buradaki önerisi ise insanların kendilerine sunulan gerçeğin bir kısmı ile yetinmeyip tamamına erişmek için bilinçli bir çaba sarf etmeleri gerektiği yönündedir.

Kandırmanın kurallarını ifşa ederken temel hedefi ve arzusu kandırma olgusuna direnmenin temel yöntemlerini okuyucuya öğretmektir. Kitabın bu açıdan amacı fazlasıyla pratiktir; konular özelinde ele aldığı örneklerin çokluğu, zaten meselenin okuyucu açısından kolaylıkla anlaşılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Ancak yer verilen örneklerin sayısal çokluğu bazen örnekler arasındaki ilişkinin kopmasına ve devamlılık unsurunun göz ardı edilmesine neden olmuş gibidir. Tek bir örneğin detaylıca incelenmesi yerine birçok örneğin ele alındığı görülmektedir. Bu örnekler üzerinden okuyucu ile kurulan pratik bağ, metni okuyanların kendilerini benzeri manipülasyon ve algı yönetimlerinden nasıl kurtaracaklarını da açıklamaya çalışmaktadır.

Yazar, medyanın modern dünyada oynadığı role değinerek çoklu seçim imkânları içerisinde insanların neyi seçeceklerini bilemedikleri bir durum içerisinde bi-

rakıldıklarını ve tam da o esna da uzmanların medya vasıtasıyla devreye girerek insanlara neyi nasıl yapmaları ve seçeneklerden hangisini tercih etmeleri gerektiğini otoriter ve mutlak bir biçimde ifade ettiklerini açıklamaktadır.⁴ Uzmanların da aslında belirli çıkar gruplarıyla ilişkili olduğu düşünüldüğünde onların verdikleri bilginin de kendi içinde belirli manipülatif yanları barındırdığı açıktır ancak kitlere uzmanların ve bilimsel alanın mutlak bilgiye sahip olduğu sanısı çoktan aşılandığı için uzmanlardan gelen her bilgiye açıktırlar. Medya bu bağlamda insanları bilinçlendirmemekte, aksine, insanların elinden kişisel tercihte bulunma yetilerini alarak onları kendisinin sunduğu uzmanlara mahkûm etmektedir. Bu bağlamda tarafsız, objektif olduğu düşünülen her şeye kuşku ile yaklaşmanın makul olacağı metinde ifade edilmektedir.

Algı yönetimi ve manipülasyon medya alanının başat faktörüdür çünkü her halükârda bir seçme eyleminde yani tercih etmede bulunarak haberlerin sunumunu gerçekleştirmektedir. Özellikle insanların aklından ziyade duygularına hitap eden ve akli delillerin arka plana atılması ile yürüyen bir süreçte insanların manipülatörlerin oyununa gelmesi çok kolay olacaktır.

İkinci bölümde yazar algı yönetimi bahsinde kilit rol oynayan bir kavram üzerinden meseleyi açıklamaktadır: “özgürlük”. Kutsallaştırılmış bir kavram olarak özgürlük, insanları ikna etmekte ve yönlendirmektedir. Mesela insanların haberleşme özgürlükleri aynı zamanda onların kontrol altına alınmalarının ve bilgi akışını sağlamanın bir aracıdır. Medya, özgürlük söyleminin arkasına sığınarak belirli olguların eleştiri dışında kalmasını sağlamakta hatta bizatihi özgürlük kavramının kendisinin de tartışılmayacağını ve her halükârda olumlu bir anlamsal bütünlüğe sahip olduğunu kabul ettirmektedir. Hâlbuki özgürlük söyleminin arkasına sığınarak alkol, uyuşturucu ve cinsellik gibi farklı konular kişisel tercihler alanına itilmekte ve kişilerin her türlü eylemlerine izin verilmektedir. Yasa ile belirlenmiş kuralların dışına çıkılmadığı takdirde tartışma konusu ol(a)mamakta ve alkolün günah olduğunu söylemek kişisel özgürlüklere birer müdahale olarak değerlendirilmektedir. Yazar aslında kötü olanı tercih etmenin bir özgürlük meselesi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Kutsallaştırılmış ve hatta mitsel boyut kazanmış kavramlar karşısında kişiler çaresiz kalmakta ve manipülatörler istediklerini elde etmek uğruna böylesi kavramları araçsallaştırmaktadır.

4 Modern dünyanın seçenekleri sonsuzca arttırması ve insanların esas probleminin neyi nasıl seçmeleri gerektiği hususunda bkz. Berger ve Luckmann (2015).

Kitabın bir sonraki bölümünde bilimin kendisinin kandırma süreçlerinde nasıl ikna edici bir rolü olduğu ele alınmaktadır. İkna etmenin en ikna edici yollarından biri bilimsel verilerdir çünkü modern insan açısından bilimin sahip olduğu kesinlik bir hakikattir ve yanlışlanması mümkün değildir -hâlbuki bilimin en temel olgularından biri artık onun yanlışlanabilirliğidir-. Bu algı gerçeği yansıtmamasına rağmen kitlelerin zihnindeki karşılığında ötürü bilim, manipüle etmenin ve algıyı yönlendirmenin en kesin araçlarından biridir. Yazar, manipülatörlerin bilimsel bilginin bu yönünü keşfettiklerini ve bunu istismar ettiklerini dile getirmektedir. Aslında bilimsel bilgi de manipülatif taraflara haizdir ve metin içerisinde birçok örnek ile konu açıklanmaktadır. Burada esas nokta, bilimsel araştırmalara dayanılarak yeni bir toplumsal yapının inşasının gerçekleştirilmesidir (Gültekin, 2016, s. 178-180).

Bu bağlamda özellikle eşcinselliğin konu edildiği görülmektedir. Yazar eşcinselliğin Amerikan Psikiyatri Derneği tarafından hastalık olmaktan çıkarılmasını meşrulaştırma olarak değerlendirmektedir. Eskiden eş cinsel ilişki neticesinde yakalanan hastalık İngiltere’de kısaca “GRID” (Gay Related Immune Disorder) olarak adlandırılmaktaydı ancak hastalığın zamanla “AIDS” (Acquired Immune Deficiency Syndrome) olarak tanımlanması büyük bir zihinsel dönüşümün göstergesidir (Gültekin, 2016, s. 194). Ancak eş cinsellik meselesinin hastalık olarak değerlendirilmesi bile başlı başına bir adımdır çünkü her tanımlama biçimi ya da denemesi, hebesinde kabul etmeyi de taşımaktadır. Tanım, doğası gereği bir belirleme ve tasnif etme çabası olarak tepki doğuracak ve o konu hakkında farklı çalışmaların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu yüzden eşcinselliği hastalık olarak tanımlamak bile aslında bir tanıma ve dolaylı olarak kabul etme biçimidir. O yüzden metnin yazarı meseleyi sadece tanımlama biçimindeki bir değişikliğe indirgemekle ilk tanımlama ve tanıma hamlesini es geçmektedir. Eş cinselliğin ardından benzer bir süreç pedofili için de geçerli olmakta, pedofilin sadece beyinle ilişkili bir olgu olduğu, ahlaki yanlarının göz ardı edildiği ve meselenin tartışma zemininin açılması ile yasallaştırıldığı, normalleştirildiği görülmektedir.

Dördüncü bölümde ise tarihte Müslümanlar açısından önem taşıyan örneklerle konu ele alınmaktadır. Ancak bu bölümün temel problemi günümüz dünyasını anlamada kullanılan modern düşünme biçiminin ürünü olan kavramların Mekke ve Medine’de Hz. Peygamber döneminde yaşayan Müslümanların bazı sorunlarını teşhis etmek adına kullanılması bir anakronizme düşüldüğünü göstermekte; bu kavramların o gün yaşanan herhangi bir kandırma olayını açıklamakta anlamsız/yersiz kalacağı açıktır. Kişiler arası ilişkilerde yalan temelli bir kandırma ve ikna

ile kitle iletişim araçlarının ve tüm medya alanının dahil olduğu bir manipülasyon süreci ne içerik ne de süreç açısından eş değer konumdadır. İfk hadisesini ve Mes-cid-i Dırar'ı modern kavramlar üzerinden ele almanın sağlıklı sonuçlar vermeyeceği açıktır. Ancak kitapta neden böylesi bir bölümün olduğu daha önce değinilen pragmatik niyetlerle ilişkili bir biçimde okunabilir. Yazarın pragmatik niyeti, okuyan kişiyi merkeze alarak metinden dersler çıkarması ve manipülatörlerin ve algı yönetmenlerinin oyununa gelmemesi için çaba göstermesidir. O yüzden metinde salt kuramsal tartışmalara yer vermeyerek örnekler üzerinden konuyu açıklamaya çalışmaktadır.

Kitabın beşinci bölümünde, kandırılan kişilerin ortak özellikleri üç tanedir ve bunlar şöyle sıralanmaktadır: unutkanlık, duygusallık ve tefekkür zaafı. Bireyler ya da toplumlar kendi başlarına geleni unuttuğunda yani tarihsel yaşanmışlıkları göz ardı ettiğinde aynı hataları tekrarlayabilmekte ya da bir başkasının hatasından ders çıkaramamaktadır. Bu yüzden birey ya da toplum unuttuğunda kandırılmaya açık hale gelmektedir. Duygusallık ve tefekkür zaafı bir arada yürümekte, kişinin akli melekelerini kullanmaktan vazgeçip duygularının hâkimiyeti altına girmesi ile manipülatörlerin her türlü hamlesine karşı açık hale gelerek kandırılması söz konusu olmaktadır. Hâlbuki olgular karşısında duygusallık yerine akli olmayı tercih etse kandırılma ihtimali azalacaktır. Kandırmanın en asli unsurlarından biri olan akıl etmenin felce uğratılması ve tefekkür sürecinden uzaklaşılması ile kandırma, manipüle etme ve dolayısıyla algı yönetimi sağlanmaktadır. Burada unutulmaması gereken tek şey, kandırılan kişilerin birçok ortak noktasının daha olabileceğidir. Ele alınan üç özelliğin konuyu açıklamakta temel bir öneme sahip olmakla birlikte kuramsal açıdan yetersiz kaldığı görülmektedir. Yapılan üçlü tasnifin nasıl yapıldığı ve kandırılan insanların ortak özelliklerinin hangi yöntemle belirlendiği ifade edilmemektedir. Bu bağlamda yazarın kişisel tercihlerinin, gözlemlerinin ve tecrübele-rinin devreye girdiği düşünülmektedir.

Kandırma ve kandırılmanın medya tarafından sunulmuş biçimi de bir kandırma örneğidir çünkü genel olarak kandırmanın değil kandırılanın suçlandığı bir temsil süreci gözlemlenmektedir. Kandırılma durumunda insanlar genel olarak kandıran kişiyi değil de kandırılan tarafı suçlamaktadır. Tabii ki kandırılanın cehaleti, eğitimsizliği, duygusallığı ve belirli şeylerin farkında olmayışı söz konusudur ancak bütün suçu kandırılana yüklemek de açık bir manipülasyona işaret etmektedir. Me-sela Afrika'da, Orta Doğu'da yaşanan acılarda hep o coğrafyanın insanları suçlan-makta, bu duruma izin verenin kendileri olduğu söylenmektedir. Hâlbuki aldatanın konumu tamamen ve bilerek saklanmaktadır (Gültekin, 2016, s. 268-270). Yazarın

metin içindeki güncel örnekleri meselenin salt tarihsel ve kuramsal bir boyut içerisinde kalmamasını sağlayarak okuyucuların günü yakalamalarını ve kandırmanın modern örneklerini anlamalarını sağlamaktadır. Böylece metnin pratik anlamı ve hedefi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Kitabın son bölümünde, yazar ele aldığı meseleye karşı bir tavır takınarak kendi zaviyesinden bazı çözüm önerileri sunmaktadır. Algı yönetimi ve manipülasyonun tarihsel ve güncel örneklerini ele alarak konuyu resmettikten sonra böylesi tehlikelere karşı koymanın/direnmenin üç yöntemini belirlemiştir: Yön Bilinci ve Asıl Düşmanın Farkında Olmak, Nefsani Arzuları ve Korku Duygusunu Kontrol Altına Almak, Tefekkür ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştirmek. Bir önceki bölümle uyumlu olan bu bölümde, kandırılan kişilerin temel özellikleri ile tersinden örtüşen öneriler sunmaktadır. Düşmanın farkında olmak, nasıl bir durum içinde bulunduğunu fark etmek, belirli duygusal tepkileri kontrol altında tutmak ve akla dayalı bir düşünme faaliyeti ile manipülasyona direnmenin mümkün olduğu belirtilmektedir. Böylece kandırılan kişilerin ortak özellikleri tersine çevrildiğinde ve o konularda dikkatli olduğunda durumun da tersine döndüğü ve zayıf yanların güçlü yönler olarak ön plana çıktığı ortaya konulmaktadır.

Sonuçta olumlu bir çaba olarak okunabilecek metin, örnekler açısından zengin olmakla birlikte belirli alt başlıklarda keyfi davranmakta, kuramsal zemini kurmakta zayıf kalmakta, öznel yargılara dayalı pratik amaçlarla metni inşa etmektedir. Bu durum ise metnin genel niteliğine zarar vererek meseleye dikkat çekilmesi ile yetinmektedir. Ancak Türkiye’de İslami hassasiyetlere sahip insanların algı yönetimi ve manipülasyon süreçlerini deşifre etme ve direnme yöntemlerini tahlil etmesi önemli bir adımdır. Hem medyanın hem de genel olarak diğer uzmanlık alanlarının -siyaset bilimi gibi- esas olarak yaptıklarını ifşa etmesi ve parça yerine bütüne odaklanma çabası değerlidir. Bu bağlamda Gültekin’in kitabı psikoloji, siyaset bilimi ve iletişim gibi alanlara katkı sağlayacak ve algı yönetimi ve manipülasyon konularını merkeze alan diğer metinlere de zemin oluşturacaktır.

Kaynakça

- Baudrillard, J. (2013). *Simülakrlar ve Simülasyon* (7. Baskı). (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2015). *Modenite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*. (M. D. Dereli, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Gültekin, M. (2016). *Algı Yönetimi ve Manipülasyon*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Machiavelli, N. (2011). *Prens* (5. Baskı). (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Nizamü'l-Mülk. (2011). *Siyasetname* (3. Baskı). (M. T. Ayar, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon Bombası*. (K. Şahin, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.